

Neuronové sítě a strojový překlad

Jindřich Libovický, 3. listopadu 2022

Charles University
Faculty of Mathematics and Physics
Institute of Formal and Applied Linguistics

unless otherwise stated

1. Strojové učení
2. Neuronové sítě
3. Jak funguje strojový překlad
4. Ukrajinsko-český překladač

Ochutnávka toho, co se dá studovat v oborech umělé inteligence a jazykové technologie.

Umělá inteligence & strojové učení

Co je to umělá inteligence?

Navigace v mobilním telefonu

Kasparov vs. Deep Blue (1997)

... žádná inteligence, jen hrubá výpočetní síla.

Watson (2011)

... žádná inteligence, jen chytrě indexovaný text.

Lee Se-dol vs. AlphaGo (2016)

Umělá inteligence!

Lee Se-dol vs. AlphaGo (2016)

Technet.cz

IDNES.cz > Zprávy | Kraje | Sport | Kultura | Ekonomika | Bydlení | Technet | Ona | Revue | Auto | Audio | Video | Tv | Foto | PC & Mac | Software | Notebooky | Web | Věda & Vesmír | Vojenství | Přelom

Go má svého boha: umělá inteligence porazila nejlepšího hráče světa 3:0

25. května 2017 17:14, aktualizováno 30. května 11:12

Software AlphaGo si poradil s nejlepším hráčem go současnosti. V sérii na dva vítězství zápasů zvítězil celkem jednoznačně, jednotlivá střetnutí byla přesto zajímavá.

Ke Jie během druhého zápasu s AlphaGo | foto: Stringer, Reuters

V čínském Wu-čenu nedaleko Šanghaje se v druhé polovině května střetli dvě největší hvězdy oblíbené východoasijské hry go: devatenáctiletý čínský profesionální hráč Ke Jie (v anlickém přepisu Ke Jie) a software AlphaGo

Reklama

CZ

C24

SESTAVOVÁNÍ VLÁDY | DOMÁCÍ | SVĚT | REGIONY | EKONOMIKA | KU

Přelom: Umělá inteligence se za tři dny sama naučila go, pak porazila nejlepšího hráče světa

19. 10. 2017

Vloni v březnu porazil program AlphaGo nejlepšího světového hráče ve hře go. Zaskočilo to tehdy všechny, jak hráče Go, tak programátory – ukázalo to, jak rychlý je pokrok v tomto oboru a jak rychle stroje člověka dohánějí a nyní už i překonávají. Nyní vědci přišli s novou verzí programu AlphaGo, která tu starší porazila 100:0. A to přesto, že hru go znala pouhé tři dny.

V čem je rozdíl?

AlphaGo je neuronová síť
a učí se sama z dostupných dat.

Učení vs. programování řešení

Programování řešení

- Jsme schopni problém **formálně popsat** jasnými koncepty
- Program je jednoznačný **návod**, jak s koncepty zacházet

Příklad - E-shop: *Koncepty: zboží, sklad, zákazník, objednávka*

Udělat objednávku, odeslat objednávku = jednoduchý algoritmus

Učení řešení

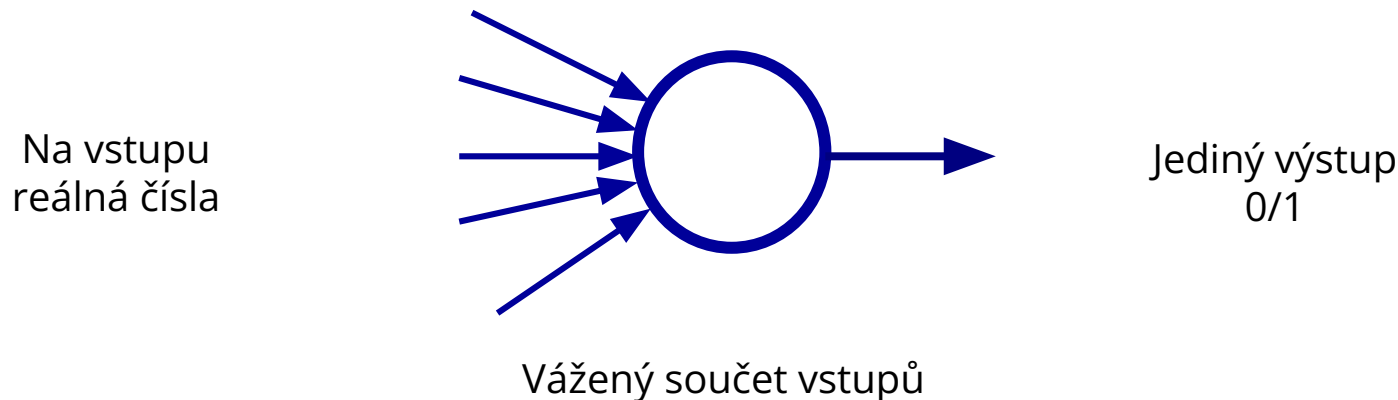
- Máme **příklady** vstupů a výstupů a **metriku**, jak dobré je řešení
- Nejsme schopni do důsledku napsat návod, jak úlohu řešit

Příklad - překlad: *Neexistuje žádný jednoduchý návod*

Existuje mnoho přeložených textů, co se dají použít k trénování

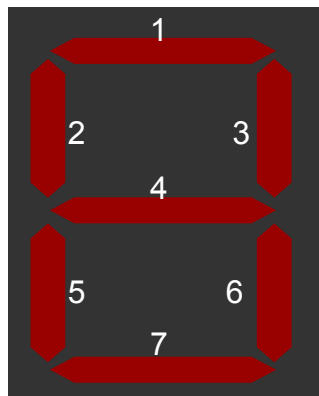
Neuronové sítě

Perceptron: nejjednodušší neuronová síť

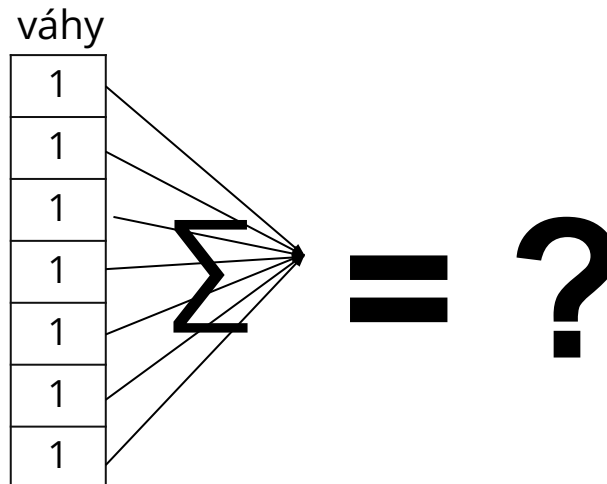
- Velmi jednoduchý (a špatný) model neuronu
- Když je vážený součet vstupů větší než 1, vydá 1, jinak vydá 0
- Váhy ve váženém součtu se učí podle příkladů

Příklad: Detekce čísla 7 (1)

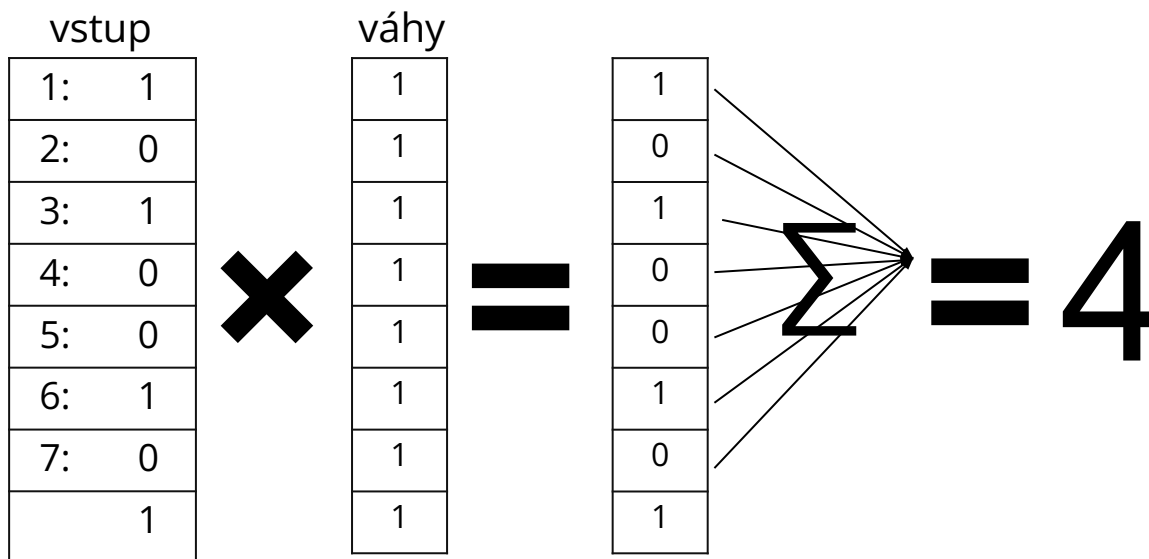
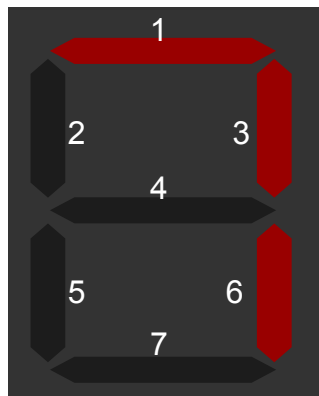
vstup	
1:	?
2:	?
3:	?
4:	?
5:	?
6:	?
7:	?

×

Detekce čísla 7: když je výstup > 0
Perceptronový algoritmus,
nejjednodušší způsob trénování neuronové sítě

Příklad: Detekce čísla 7 (2)

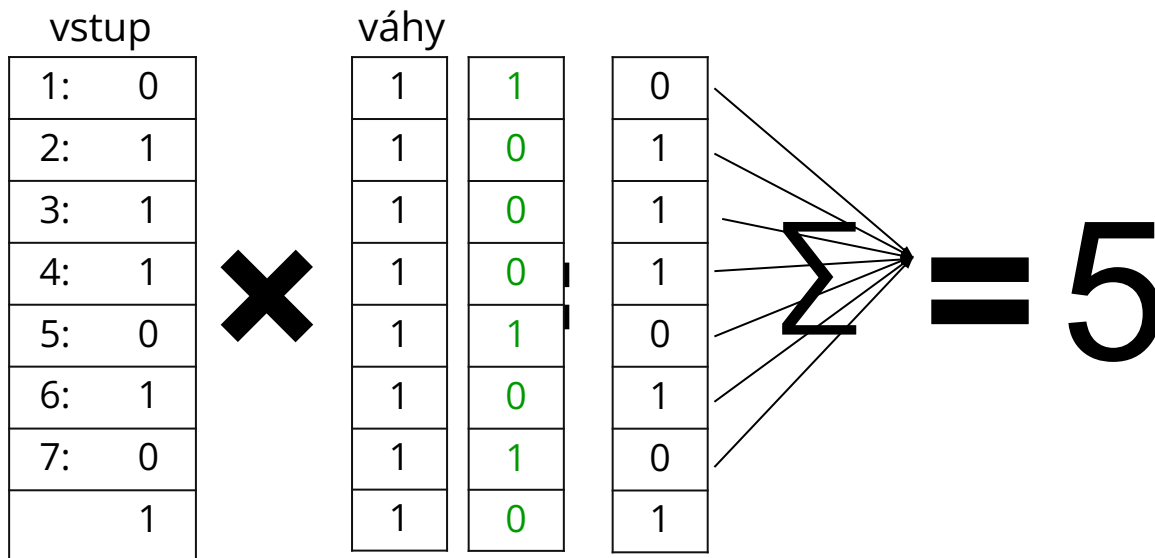
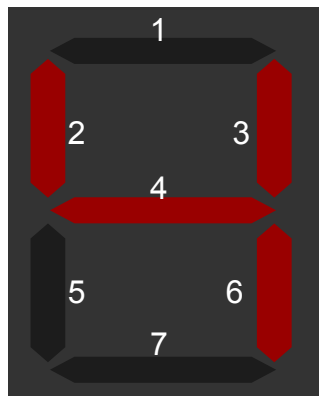

Na začátku všechny váhy 1

Zkusíme 7 na vstupu,

4 > 0, výsledek je správně

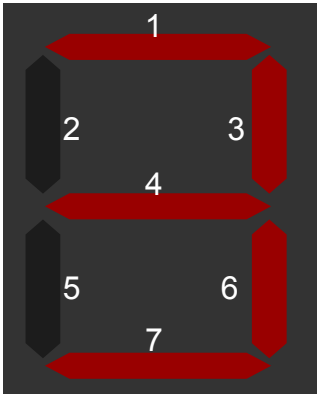
Příklad: Detekce čísla 7 (3)

5 > 0, špatně

Upravíme váhy tak, že odečteme vstup

Příklad: Detekce čísla 7 (4)

vstup

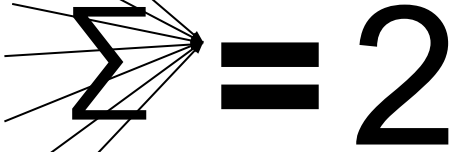
1:	1
2:	0
3:	1
4:	1
5:	0
6:	1
7:	1
	1

×

váhy

1	0
0	0
0	-1
0	-1
1	1
0	-1
1	0
0	-1

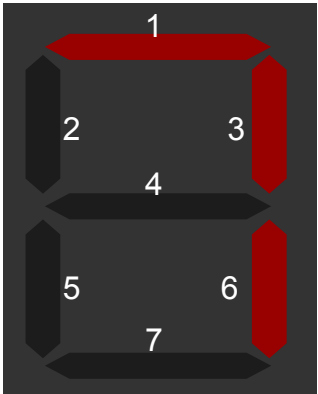
1
0
0
0
0
0
0
1
0

2 > 0, špatně

Upravíme váhy tak, že odečteme vstup
Konečně se objevují záporná čísla

Příklad: Detekce čísla 7 (5)

vstup

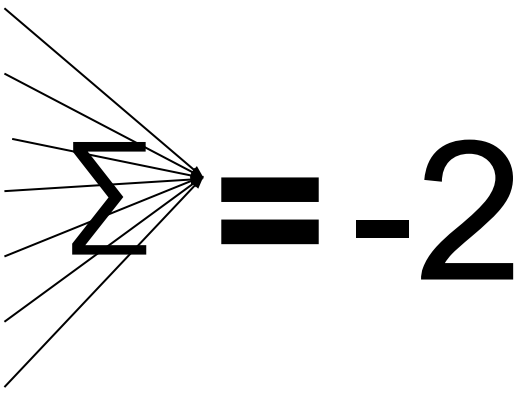
1:	1
2:	0
3:	1
4:	0
5:	0
6:	1
7:	0
	1

×

váhy

0	1
0	0
-1	0
-1	-1
1	1
-1	0
0	0
-1	0

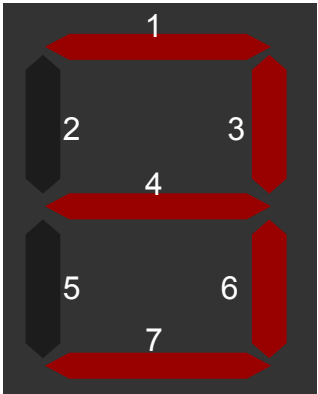
1
0
-1
0
0
-1
0
-1

-2 < 0, špatně

Upravíme váhy tak, že **přičteme** vstup

Příklad: Detekce čísla 7 (6)

vstup

1:	1
2:	0
3:	1
4:	1
5:	0
6:	1
7:	1
	1

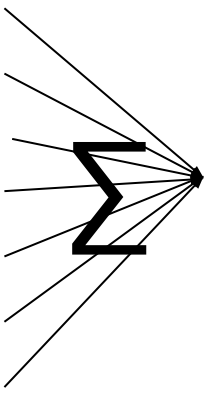
×

váhy

1
0
0
-1
1
0
0
0

=

1
0
0
0
0
0
-1
0
0

=

0

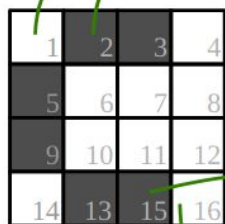
0, správně

Neuronová síť: více vrstev

Úloha: rozpoznat písmeno z mřížky 4×4 pixely

vstupy sítě

obrázek, kde černé pixely mají hodnotu 1 a bílé pixely 0

$$x_1 = 0$$

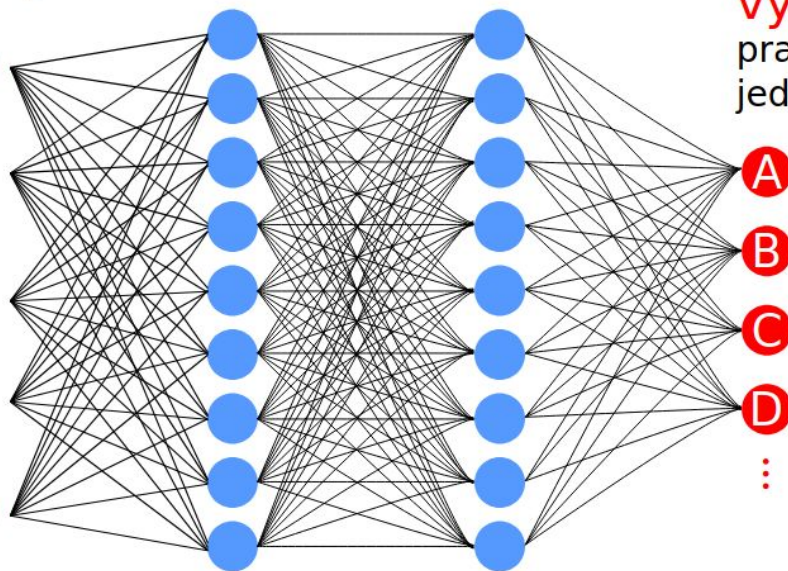
$$x_2 = 1$$

⋮

$$x_{15} = 1$$

$$x_{16} = 0$$

neurony ve skrytých vrstvách

výstup sítě

pravděpodobnosti jednotlivých písmen

A

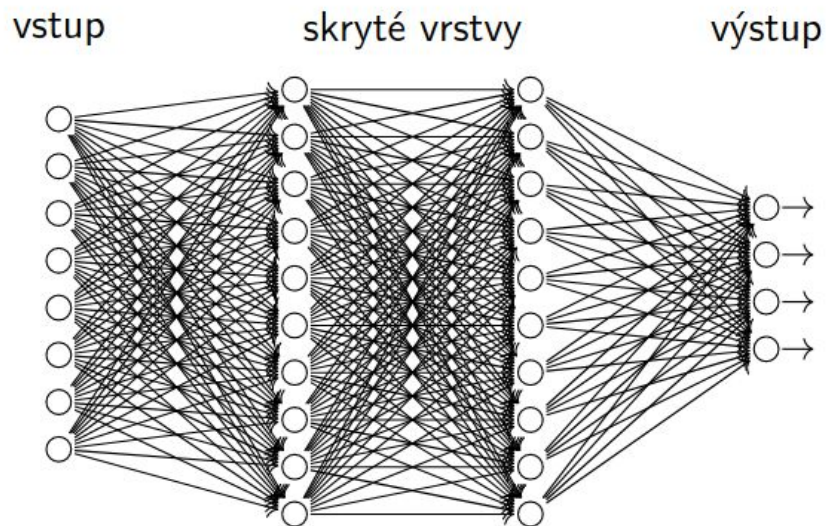
B

C

D

⋮

Neuronová síť: trocha matematiky

- Organizace do **vrstev**
 - Čísla na vstupu vrstvy = vektor
 - Vážení vstupů = maticové násobení
 - Výstup vrstvy = vektor
- Většina výpočetů maticové násobení => rychlé počítání na **grafických kartách**
- Výstup NN = **spojitá funkce** vstupů

Učení neuronové sítě (poslední trocha matematiky)

- Trénování = **minimalizace chyby** na trénovacích datech
- Když je chyba spojitá funkce, můžeme spočítat derivaci chyby vzhledem k parametrům
- Posunout parametry po směru derivace = snížit chybu

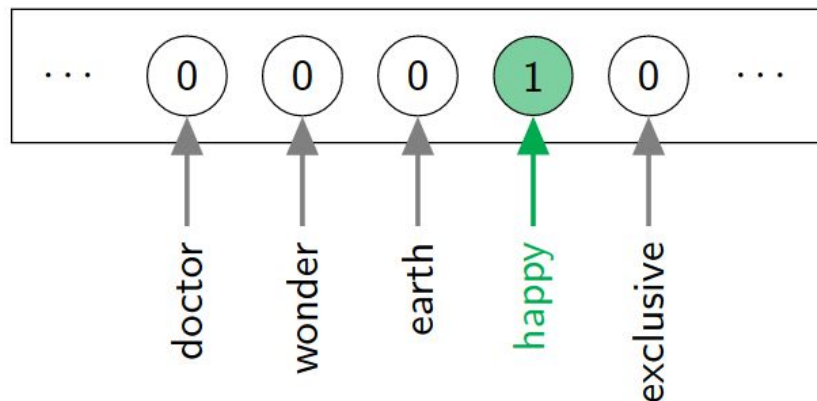
Strojový překlad

Strojový překlad

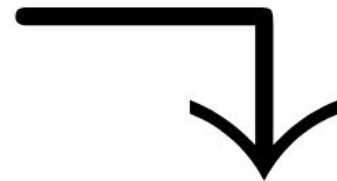
- 1950s - 1990s: snaha používat formální gramatiky a explicitní překladová pravidla
- 1990s - 2016: statistické modely založené na trénování z dat
 - Překladový model: tabulka, kde jsou možné překlady slov a frází
 - Jazykový model: říká, jak vypadá věta v cílovém jazyce
 - Dekódování: návrhy překladového modelu seřadit podle jazykového modelu
- Od 2016: neuronové sítě - obrovský skok v kvalitě
 - Poměrně složitá architektura...

Diskrétní slova do vstupních vektorů

- neuronové sítě potřebují spojité vstupy
- one-hot vektor: očíslujeme slova, 0/1 indikuje slovo

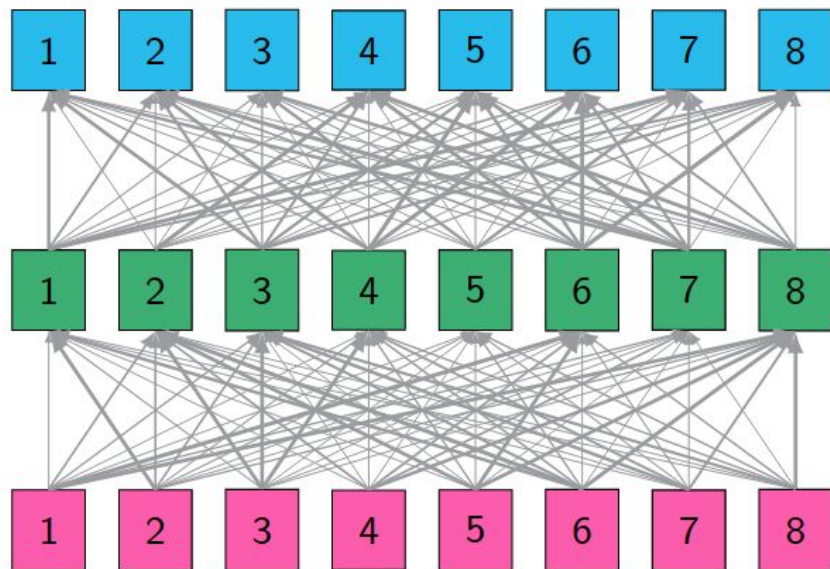
- první vrstva = násobení maticí

Každé **slovo** (nebo jiná jednotka) je reprezentovaná multidimenzionálním **vektorem**

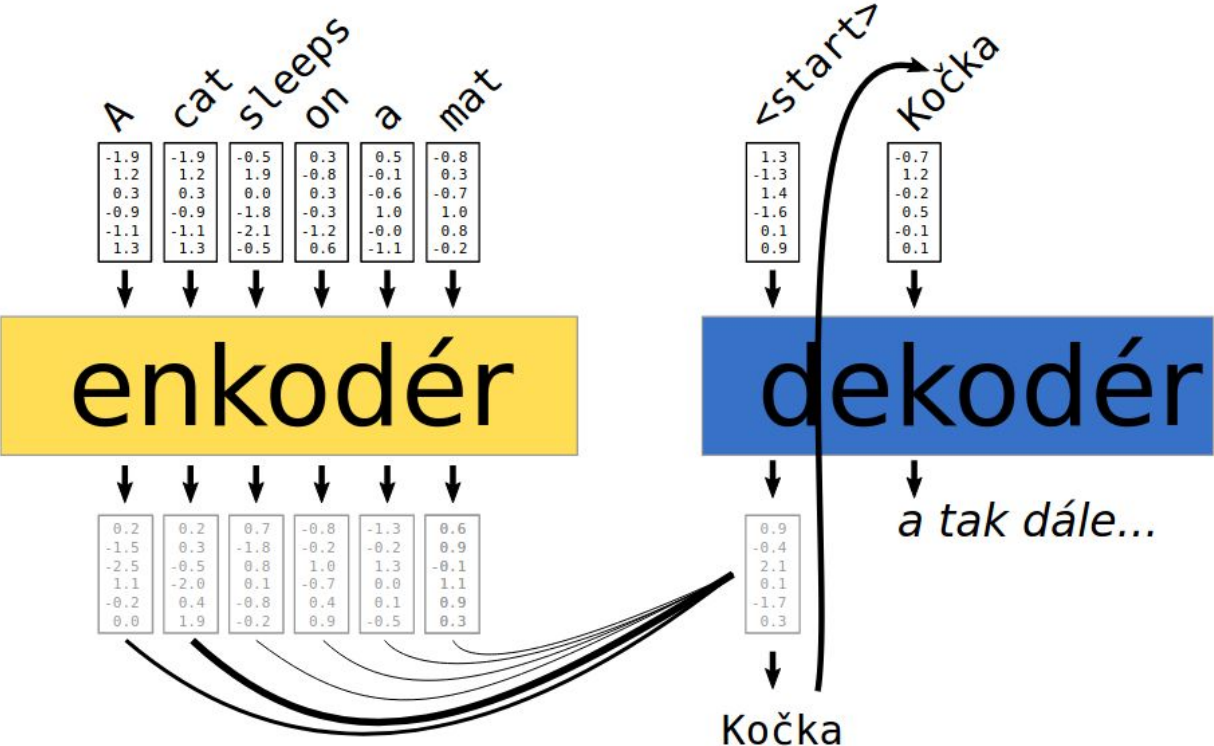
- učí se „mimo chodem“ z dat
- mají zajímavé vlastnosti

Slova se musí zpracovat v kontextu

- Mezi klasickými vrstvami tzv. **self-attention**
- Každé slovo se „podívá“ na ostatní slova a vezme si z něj relevantní informace
- Na začátku: vektor reprezentuje **izolované** slovo
Na konci: vektor reprezentuje slovo **v kontextu** věty

Enkodér-dekodér a generování překladu

Dekodér sbírá informace z předchozích slov a z enkodéru

Kam se dívá dekodér, když generuje překlad

Modely se trénují **jenom na větách**

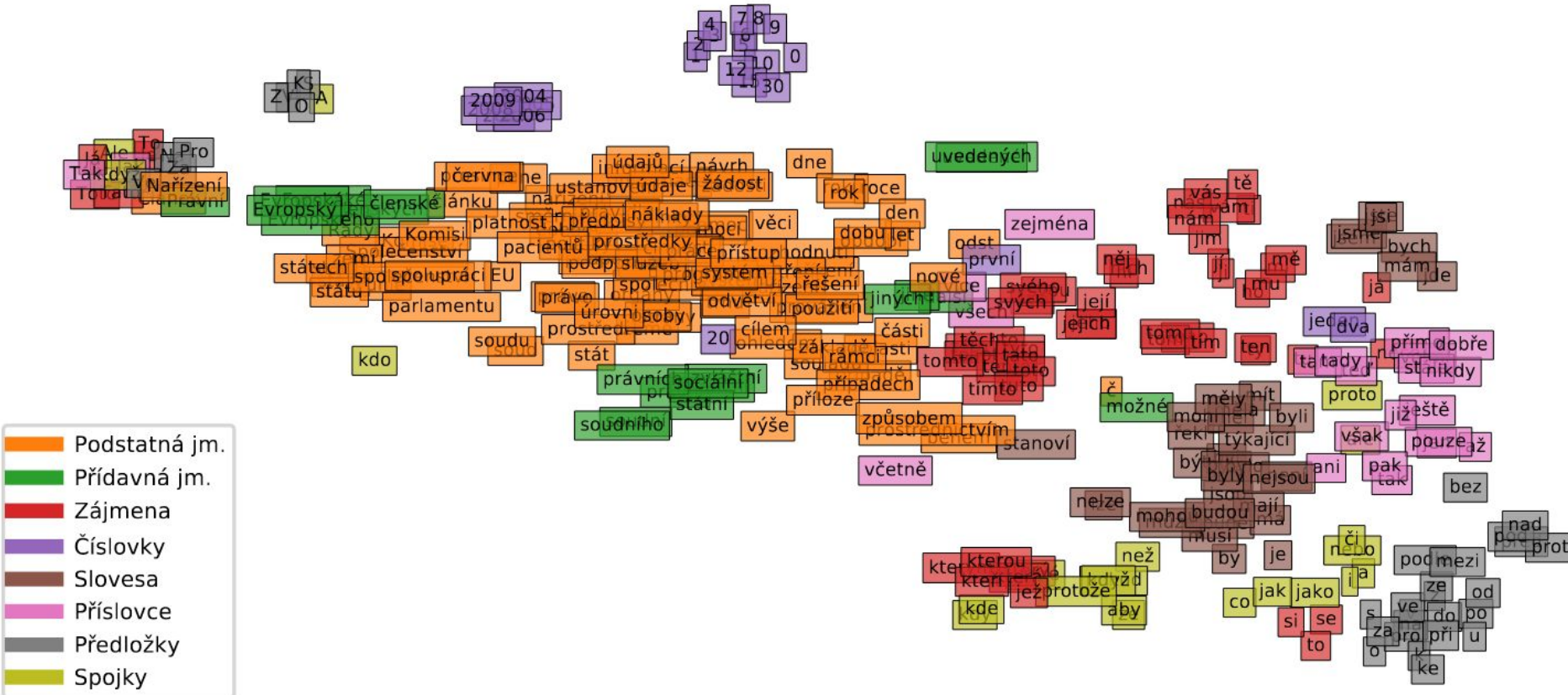
Na začátku neví **nic o slovech**

Z dat vyvodí:

1. Jak překládat věty
2. Jaké jsou vztahy mezi jednotlivými slovy v jednom jazyce
3. Jaké jsou vztahy mezi slovy ve zdrojovém a v cílovém jazyce

Naučené slovní reprezentace

Trénovací data

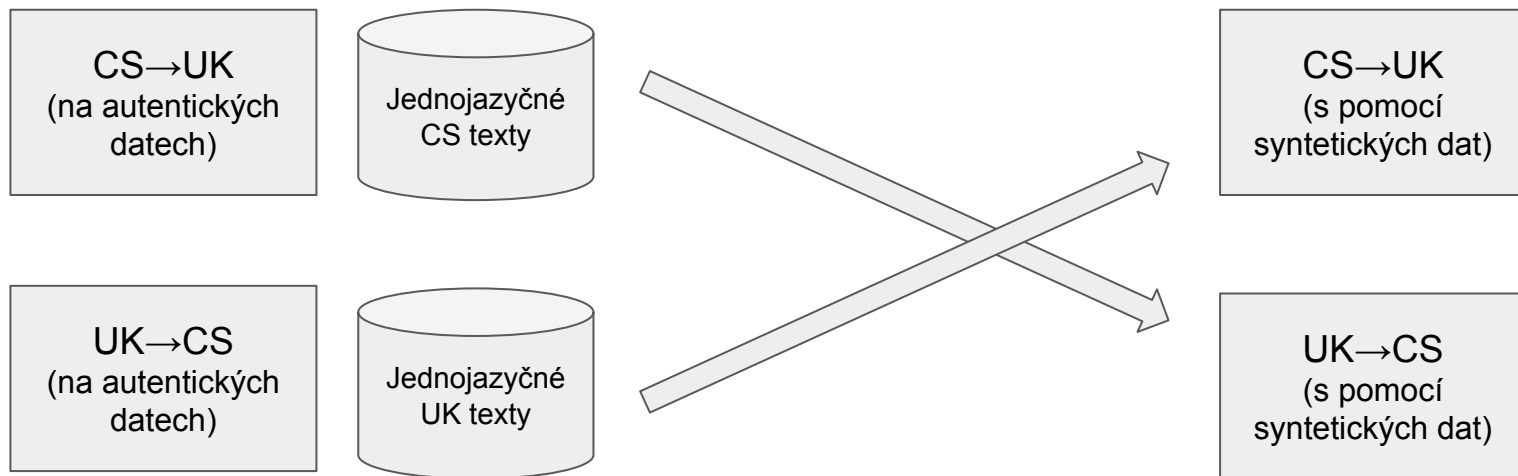
= Dvojice vět, které jsou navzájem svoje překlady

Nejčastější zdroje:

- Oficiální dokumenty EU, OSN...
- Filmové titulky
- Vícejazyčně weby
- Co nejvíce vět z webu a hledat mezi nimi potenciální překlady

Back-translation: možnost použít jednojazyčná data

- Analogie k AlphaGo: hraje hry samo se sebou
- Dva překladače si navzájem generují data

- Cílová strana je vždy autentický jazyk

- *Automatická* = **měření podobnosti** překladu s nějakým referenčním překladem
- *Ruční* = **lidé hodnotí** kvalitu překladu

WMT = Conference on Machine Translation

- Mezinárodní konference, kde probíhá mj. soutěž v kvalitě překladu
- Soutěží firmy i univerzity - většina systémů lepší než dostupné
- Díky MFF UK je vždy přítomná čeština, často vyhráváme

Často vyjde, že strojový překlad se kvalitou neliší od lidského.

Kde je problém?

Problémy strojového překladu

- Funguje dobře jenom pro jazyky, pro které máme hodně dat (evropské jazyky, čínština, japonština, arabština)
- Překládá se na úrovni vět, ne na úrovni dokumentů
- Problémy s terminologií a specifickou slovní zásobou
- Vyžaduje velký výpočetní výkon
- Zachycuje a zesiluje stereotypy v trénovacích datech

Stereotypy z dat se projevují i v modelech

ENGLISH - DETECTED ENGLISH SPANISH FRENCH ↕ CZECH ENGLISH SPANISH

The doctor asked the nurse to help her in the procedure. × Lékař požádal zdravotní sestru, aby jí pomohla v tomto postupu. ☆

56/5000 🔊 🗒️ ✎️ 🔗

DETECT LANGUAGE GERMAN ENGLISH SPANISH ↕ FRENCH CZECH GERMAN

The sexy doctor asked the nurse to help her in the procedure. × Sexy doktorka požádala sestru, aby jí pomohla v tomto postupu. ☆

62/5000 🔊 🗒️ ✎️ 🔗

Ukrajinsko-český překladač za tři týdny

Proč budovat vlastní systém (1)

The Google logo, consisting of the word "Google" in its characteristic multi-colored font (blue, red, yellow, blue, green, red).The Microsoft logo, featuring the four-color square icon (red, green, blue, yellow) to the left of the word "Microsoft" in a grey sans-serif font.The Yandex logo, with a large red "Y" followed by the word "andex" in a bold black sans-serif font.

- Google a Microsoft translate podporují cs-uk
- Mezistupeň angličtina = ztráta informací

- Funguje podobně
- Možná mezistupeň ruština?
- Nemusí být důvěryhodný pro uživatele

Proč budovat vlastní systém (2)

- WMT: soutěž v kvalitě strojového překladu
Volně dostupné komerční systémy nejsou nejlepší
- ÚFAL dopadá v soutěžích dobře

nature communications

[Explore content](#) ▾ [About the journal](#) ▾ [Publish with us](#) ▾

[nature](#) > [nature communications](#) > [articles](#) > [article](#)

Article | [Open Access](#) | [Published: 01 September 2020](#)

Transforming machine translation: a deep learning system reaches news translation quality comparable to human professionals

[Martin Popel](#) [✉](#), [Marketa Tomkova](#), [Jakub Tomek](#), [Łukasz Kaiser](#), [Jakob Uszkoreit](#), [Ondřej Bojar](#) & [Zdeněk Žabokrtský](#)

[Nature Communications](#) 11, Article number: 4381 (2020) | [Cite this article](#)

27k Accesses | 28 Citations | 144 Altmetric | [Metrics](#)

Zkušenosti z Googlu,
Microsoftu, LMU München,
University of Edinburgh

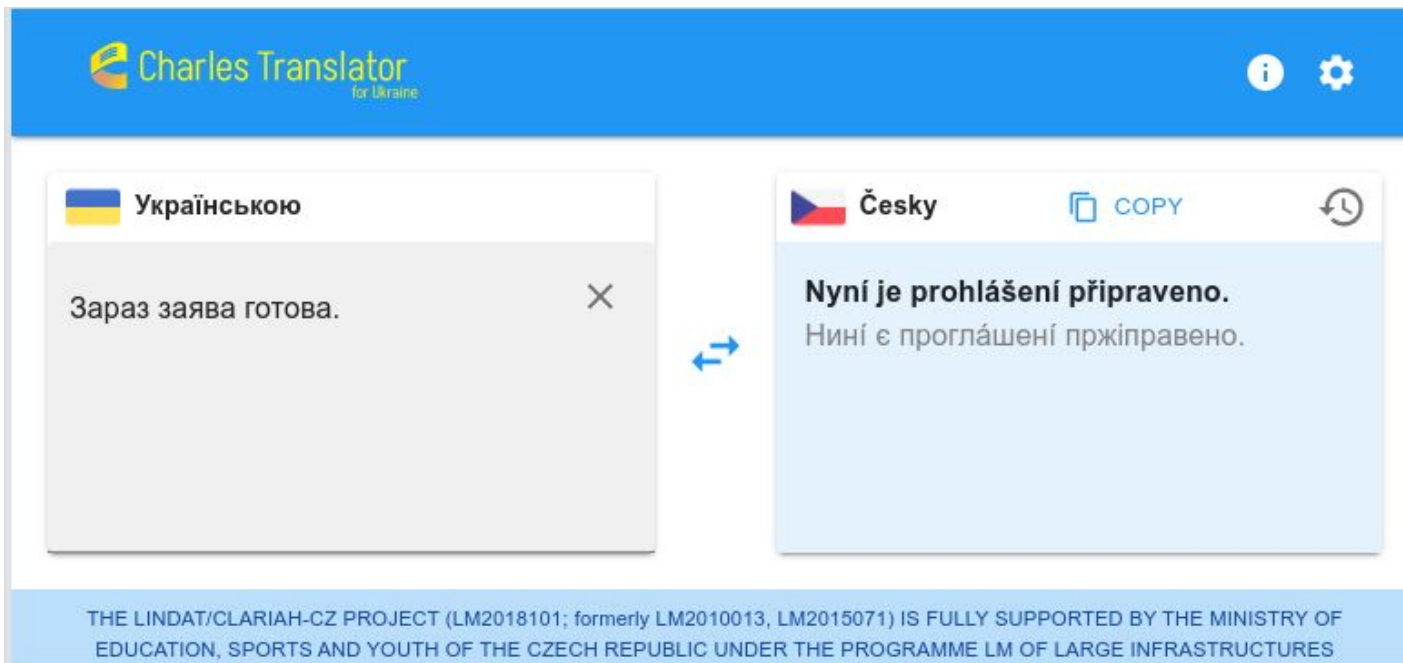
U4U (UFAL for Ukraine) Timeline

- 1.3. 2022: *Hi folks, Shouldn't we build a Czech-Ukrainian translator and put it on Lindat?*
- 12.3. 2022: hackathon na vývoj front-endu

U4U (UFAL for Ukraine) Timeline

- 1.3. 2022: *Hi folks, Shouldn't we build a Czech-Ukrainian translator and put it on Lindat?*
- 12.3. 2022: hackathon na vývoj front-endu
- 14.3. 2022: první překladový systém cs ↔ uk

The screenshot displays the 'Charles Translator for Ukraine' web application. The interface is split into two main panels. The left panel, titled 'Українською' (Ukrainian) with a Ukrainian flag icon, contains the text 'Зараз заява готова.' (The statement is ready now.). The right panel, titled 'Česky' (Czech) with a Czech flag icon, contains the translated text: 'Nyní je prohlášení připraveno.' (The statement is now ready.) and 'Нині є проголошені пржіправено.' (The statement is now ready.). A double-headed blue arrow between the panels indicates the translation direction. The top blue header features the application logo, an information icon, and a settings gear. The bottom of the interface has a light blue footer with project details.

Charles Translator
for Ukraine

Українською

Зараз заява готова.

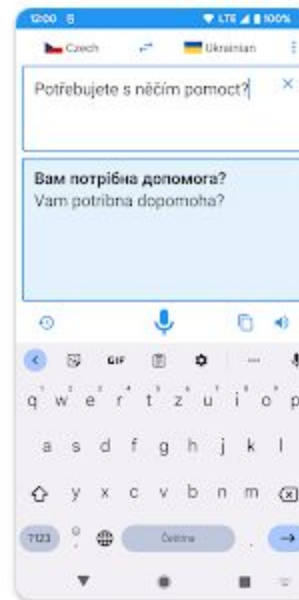
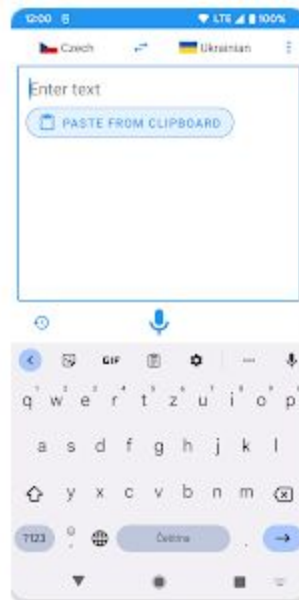
Česky COPY

Nyní je prohlášení připraveno.
Нині є проголошені пржіправено.

THE LINDAT/CLARIAH-CZ PROJECT (LM2018101; formerly LM2010013, LM2015071) IS FULLY SUPPORTED BY THE MINISTRY OF EDUCATION, SPORTS AND YOUTH OF THE CZECH REPUBLIC UNDER THE PROGRAMME LM OF LARGE INFRASTRUCTURES

U4U (UFAL for Ukraine) Timeline

- 1.3. 2022: *Hi folks, Shouldn't we build a Czech-Ukrainian translator and put it on Lindat?*
- 12.3. 2022: hackathon na vývoj front-endu
- 14.3. 2022: první překladový systém cs ⇌ uk
- 11.4. 2022: vylepšené modely
- 24.5. 2022: aplikace pro Android

U4U (UFAL for Ukraine) Timeline

- 1.3. 2022: Hi folks,
- Shouldn't we build a Czech-Ukrainian translator and put it on Lindat?
- 12.3. 2022: hackathon na vývoj front-endu
- 14.3. 2022: první překladový systém cs ↔ uk
- 11.4. 2022: vylepšené modely
- 24.5. 2022: aplikace pro Android
- Od zaří: evaluace 11 systémů v mezinárodní soutěži

The screenshot shows the 'Appraise' dashboard for user 'ukrces1901'. It displays two evaluation tasks with a scale from 0 to 6. The first task compares a Ukrainian sentence about a building collapse with its Czech translation. The second task compares a Ukrainian sentence about a drone strike with its Czech translation. Each task includes a 'Reset' button and a 'Submit' button.

Appraise Dashboard ukrces1901

У Бородянці під Києвом у ході розбирання завалів двох багатоповерхових житлових будинків виявлено тіла 7 цивільних.

v civilním oblečení, ale nepodařilo byla při demontáži sutin dvou vícepodlažních obytných budov nalezena těla 7 civilistů.

0 1 2 3 4 5 6

0: Nonsense/ No meaning preserved 2: Some meaning preserved 4: Most meaning preserved and few grammar mistakes 6: Perfect meaning and grammar

Reset Submit

Захисники Маріуполя заявили про розпилення над містом невідомої отруйної речовини з російського безпілотної.

Obránci Mariupolu oznámili postřik neznámé vaše země, sakra, ne dronu nad městem.

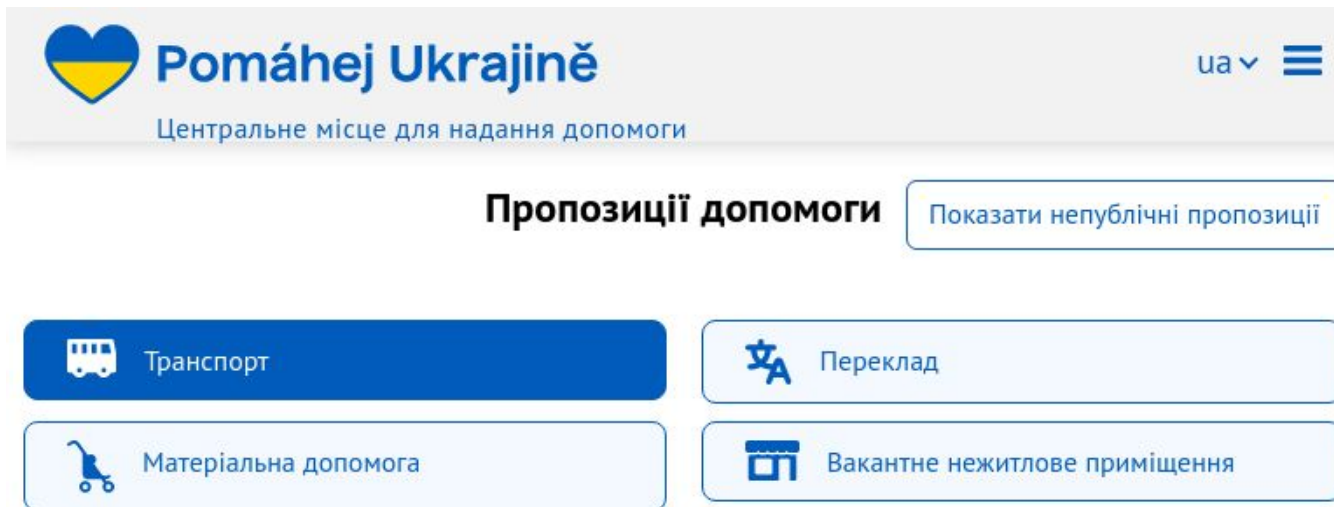
0 1 2 3 4 5 6

0: Nonsense/ No meaning preserved 2: Some meaning preserved 4: Most meaning preserved and few grammar mistakes 6: Perfect meaning and grammar

Reset Submit

Why to develop our own MT?

- Quick solution until Big Tech companies improve their Ukrainian models
- Direct translation (not pivoted through English)
- Collect “in-domain” test set
- Focus on the needs of refugees and humanitarian organizations
- Offer free API (and on-premise for sensitive data)

The screenshot shows the website header for "Pomáhej Ukrajině" (Help Ukraine). The header includes a logo of a heart with the Ukrainian flag colors, the text "Pomáhej Ukrajině", and a language selector set to "ua". Below the header is a section titled "Пропозиції допомоги" (Offers of help) with a button to "Показати неpubлічні пропозиції" (Show non-public offers). Below this are four category buttons: "Транспорт" (Transport) with a bus icon, "Переклад" (Translation) with a document and language icon, "Матеріальна допомога" (Material assistance) with a shopping cart icon, and "Вакантне нежитлове приміщення" (Vacant non-residential premises) with a house icon.

Why direct translation?

 Українською

Зараз заява готова.

 Česky

 COPY

Nyní je prohlášení připraveno.
Нині є прогласені пржіправено.

Why direct translation?

заява ⇒ application ⇒ aplikace

The screenshot shows the Google Translate web interface. At the top left is the Google logo and the text "Překladač". On the right, there is a "Přihlásit se" button. Below the header, there are language selection tabs: "ROZPOZNAT JAZYK", "UKRAJINŠTINA" (selected), "ČEŠTINA" (selected), "ANGLIČTINA", and "NĚMČINA". The input text in the Ukrainian box is "Зараз заява готова." and the output in the Czech box is "Nyní je aplikace připravena." Below the input text, there is a microphone icon, a speaker icon, and the text "Zaraz zayava hotova." followed by a character count "19 / 5 000" and a dropdown menu. The output box has a speaker icon and icons for copy, refresh, and share.

Why direct translation?

 Charles Translator
for Ukraine

 Česky

Jsem nemocná. A vy?
Jsem nemocný. A ty?
Jaké léky to jsou?

 Українською

 COPY

Я хвора. А ви?
Я хворий. А ти?
Які це ліки?
Ja chvora. A vy?
Ja chvoryj. A ty?
Jaki ce liky?

Why direct translation?

☰ Google Překladač

Přihlásit se

ROZPOZNAT JAZYK

ČEŠTINA

ANGLICH

UKRAJINŠTINA

ČEŠTINA

ANGLICH

Jsem nemocná. A vy?
Jsem nemocný. A ty?
Jaké léky to jsou?

Я хворий. І ти?
Я хворію. І ти?
Які це наркотики?

YA khvoryy. I ty?
YA khvoriyu. I ty?
Yaki tse narkotyky?

58 / 5 000

Odeslat zpětnou vazbu

Why direct translation?

DeepL Překladač

DeepL Pro

Proč zrovna DeepL?

API

Přihlásit se

Čeština (detekováno) ▾

Ukrajnština ▾

Glosář

Jsem nemocná. A vy? ×

Jsem nemocný. A ty?

Jaké léky to jsou?

Я хворий. А ти?

Я хворий. А ти?

Що це за ліки?

Why direct translation?

Microsoft Bing

Prohledat web

Text

Překladatel

Konverzace

Aplikace

Pro firmy

Čeština

Jsem nemocná. A vy?
Jsem nemocný. A ty?
Jaké léky to jsou?

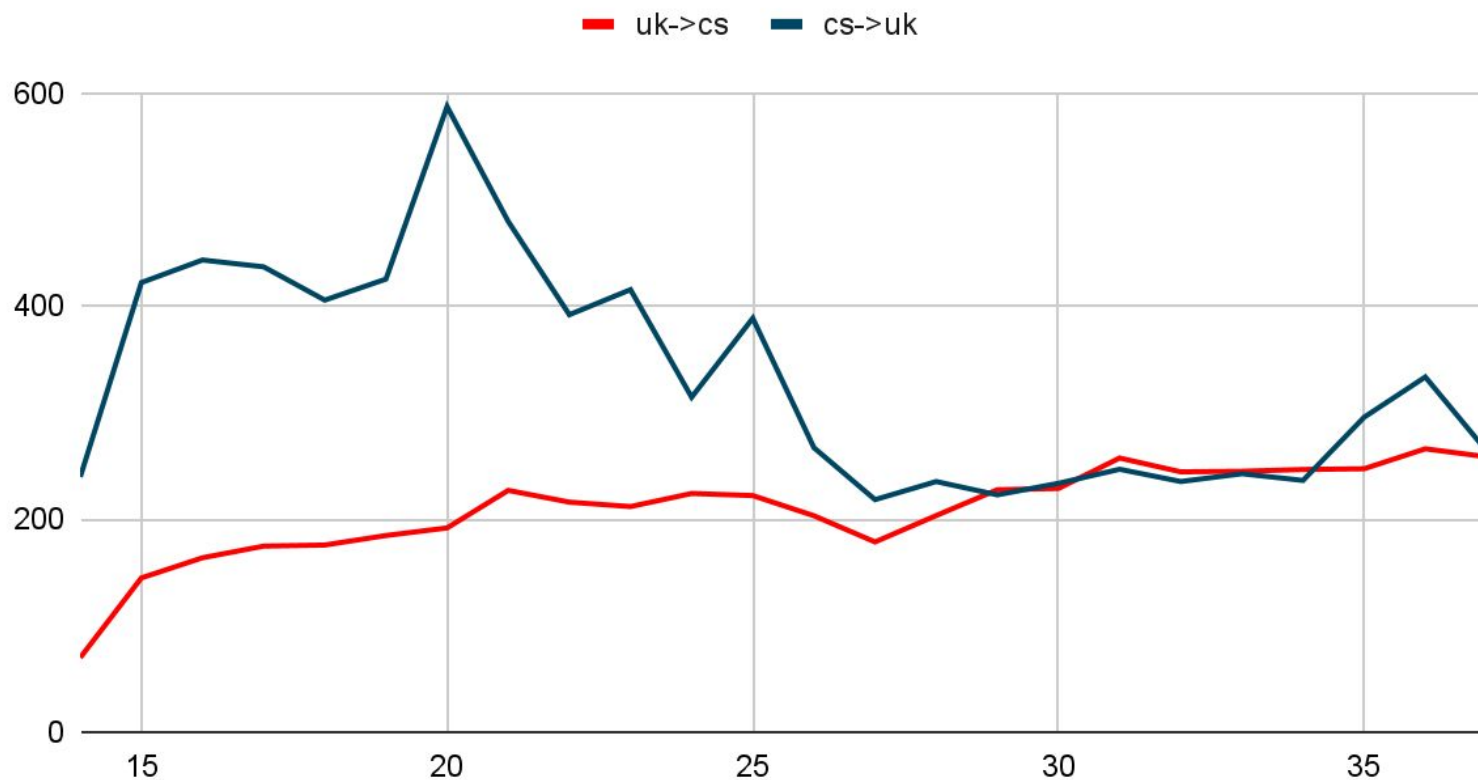
Ukrajnština

Я погано почуваюся. А ви?
Я погано почуваюся. А ви?
Що це за препарати?

yo pogano pochuvayusa. a vi?
yo pogano pochuvayusa. a vi?
shcho tse za preparati?

Thousands of translations per week (April-September)

Translation direction

Dostupné zdroje: paralelní data

Zdroj	Počet vět	Počet vět po filtrování
CCMatrix	3 991 954	3 883 834
MultiCCAligned	1 606 502	1 199 169
fb-WikiMatrix	848 961	809 970
OpenSubtitles	730 804	273 296
QED (educational subtitles)	161 020	138 431
TED talks	115 351	106 003
WikiMatrix	104 983	99 328
intercorp-manualigned	88 533	72 686
KDE4	133 673	63 604
bible-uedin	7 953	7 566
Tatoeba	2 905	2 140
wikimedia	1 959	1 557
EUbookshop	1 506	1 309
Ubuntu	232	178
GNOME	150	81
	7 796 486	6 659 152

- Dat je dost -- obejdeme se bez ruštiny = můžeme trénovat přímý model
- Velká část vět ve veřejných datasetech je rusky a ne ukrajinsky
- Paralelní datasety jsou připravované automaticky, párování vět často selže: filtrujeme věty podezřelé délky

Dostupné zdroje: monolingvální data

Využijí se na tzv. back-translation.

Množství není problém, problém je data vybrat podle zaměření překladače!

Čeština:

- zpravodajské texty připravené pro překlad mezi češtinou a angličtinou
- 50M vět, vysoká kvalita

Ukrajina:

- zpravodajské texty, právnícké texty + 6M textů z webu
- nahradíme reprezentativní korpusem 80M vět -- lingvisticky předzpracovaný, chybí mu interpunkce, strojově doplníme

Ukrajinská monolingvální data

	Originally	Filtered
Legal text	7.5 M	7.3 M
News	11.3 M	9.5 M
Web crawl	6.0 M	4.2 M
Total	24.8 M	21.0 M

Opět byla část ve skutečnosti rusky

Problémy s trénovacími daty

Špatně napárované věty z webu a z Wikipedie...

Česky

Jmenuji se Václav a pocházím z Jihlavy.
Jel jsem vlakem z Brna do Prahy.
Vítejte v Brně.

Український

**Мене звали Василь, я родом з Житомира.
Я їхав потягом з Брно до Праги.
Вітаємо в Ужгороді.**

Mene zvaly Vasyl', ja rodom z Žytomyra.
Ja jichav potjahom z Brno do Prahy.
Vitajemo v Užhorodí.

Problém měření kvality

- Pro výzkumné účely Facebook připravil FLORES 101 test set
 - Věty z Wikipedia pro 101 jazyků
 - Složité věty plné nepravděpodobných termínů
 - Není reprezentativní pro naše použití
- Pracovní testovací data
 - Fráze pro lékaře od MZČR, příručka pro učitele od MŠMT, informace z MVČR, fráze z česko-ukrajinské konverzace
 - Problém: úřady často využívají Google Translate, když to použijeme testování, Google vypadá falešně kvalitní
- Ze skutečného využívání překladače jsme vytvořili realistická testovací data => zapojili jsme do mezinárodní soutěže

Překladač je a bude volně dostupný

<https://translator.cuni.cz>

Česko-anglický překlad

<https://lindat.mff.cuni.cz/services/translation>

Shrnutí

- Umělá inteligence a jazykové technologie jsou jedním z informatických oborů na MFF UK
- Umělá inteligence většinou znamená strojové učení a neuronové sítě
- Strojový překlad se učí z dat pomocí neuronových sítí
- Už nějakou dobu funguje v zásadě dobře, ale stále mnoho problémů
- Ukrajinsko-český překlad dostupný **translate.cuni.cz**

<https://ufal.cz>